

บทที่ 3

วิธีดำเนินการศึกษา

การศึกษาครั้งนี้ ผู้ศึกษาสนใจศึกษาผลของการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ซึ่งรวมถึงวิถีชีวิต ด้านสังคม วัฒนธรรม และด้านเศรษฐกิจ ผสมผสานเข้าด้วยกัน และการเปลี่ยนแปลงทางสิ่งแวดล้อม ทั้งกายภาพ และชีวภาพ จากโครงการถนนชนบทเข้าชุมชนบ้านแก่งหลวง อำเภอคลอง จังหวัดแพร่ ซึ่งแต่เดิมก่อนจะมีโครงการถนนชนบทสภาพเส้นทางเป็นถนนดินลูกรังคับแคบ การเดินทางลำบากมาก ชุมชนดั้งเดิมมีความเข้มแข็ง และพึ่งตัวเองได้ทั้งด้านวิถีชีวิต ด้านสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม แต่เมื่อมีนโยบายการพัฒนาเกิดขึ้นโดยรัฐหวังมุ่งเน้นการแก้ปัญหาความยากจน การกระจายรายได้ การพัฒนาคุณภาพชีวิต ตลอดจนทั้งการกระจายการพัฒนาสู่ภูมิภาค และชนบท โดยการกระจายการพัฒนาเมือง และบริการพื้นฐานไปสู่ส่วนภูมิภาค แม้จะเป็นเจตนาที่ดี แต่ในขณะเดียวกันก็เป็นสาเหตุที่ทำให้เกิดการบุกรุกพื้นที่ และใช้ทรัพยากรธรรมชาติได้กว้างขวางยิ่งขึ้น เป็นเพราะการพัฒนาที่มุ่งแต่พัฒนาวัตถุละเลยความสำคัญของวัฒนธรรมชุมชนเดิม เป็นลักษณะการพัฒนาจากบนลงล่าง (Top-down) ขาดความเข้าใจกันอย่างแท้จริง ผลกระทบจากการพัฒนาทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งด้านวิถีชีวิต ด้านสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ ที่มีผลต่อความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนที่เริ่มห่างเหิน ขาดความเข้มแข็งในสังคม และเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาสังคม ตลอดจนสิ่งแวดล้อมชุมชนทั้งกายภาพ และชีวภาพ

เนื่องจาก เป็นการศึกษาคุณลักษณะตามบทบาทของปรากฏการณ์และพฤติกรรมของมนุษย์ ในสังคมจากสภาพแวดล้อมจริง การศึกษาจึงต้องมองในหลายมิติซึ่งเป็นองค์รวมของปรากฏการณ์ และในระดับลึกของชุมชน การได้เห็นและเข้าใจสภาพการเปลี่ยนแปลงทางสังคม และสิ่งแวดล้อม นั้นจำเป็นต้องศึกษาบริบทของชุมชน หรือสภาพพื้นฐานทั่วไป อันเป็นภาพรวมของชุมชน ปัจจัยโครงสร้างพื้นฐาน สิ่งสาธารณะประโยชน์ ซึ่งแต่เดิมมีบทบาทต่อการเกิดความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างคนในชุมชน ปฏิบัติการทางสังคมของคนในชุมชน โครงสร้างของสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจและสภาพแวดล้อมของชุมชน ตลอดจนปรากฏการณ์ต่าง ๆ ทางสังคมที่เกิดขึ้นที่มีลักษณะเป็นพลวัตอย่างละเอียดลึกซึ้ง จากวัตถุประสงค์และรูปแบบของการศึกษานี้ จึงใช้เทคนิคการศึกษาเชิงคุณภาพ ในการรวบรวมข้อมูลเพื่อให้ได้ข้อเท็จจริงนั้น ได้นำเอาเหตุการณ์ต่าง ๆ ผสมผสานกับสภาพแวดล้อมจริงของสิ่งนั้นในลักษณะที่สัมพันธ์กัน

ในการศึกษาครั้งนี้ผู้ศึกษาได้เข้าไปศึกษาในพื้นที่ชุมชนบ้านแก่งหลวงอย่างต่อเนื่อง ตั้งแต่เดือนพฤษภาคม 2543 เป็นต้นมา และได้ดำเนินการรวบรวมข้อมูลครบตามประเด็นศึกษาจนถึงเดือนสิงหาคม 2543 นอกจากนี้ผู้ศึกษายังได้กลับไปในพื้นที่ชุมชนบ้านแก่งหลวงเป็นระยะ ๆ เพื่อเก็บ

รวบรวมข้อมูลเพิ่มเติมให้ได้ข้อมูลครบ และสมบูรณ์ที่สุด ตลอดจนเป็นการตรวจสอบข้อมูลที่รวบรวมได้ในขั้นต้นอีกด้วย

ในการศึกษานี้ ได้ดำเนินการเป็นขั้นตอนเพื่อให้ได้ข้อมูลตรงตามวัตถุประสงค์ที่กำหนด ดังนี้

1. การศึกษาข้อมูลจากเอกสาร และบุคคล
2. การศึกษาและสำรวจข้อมูลเบื้องต้นในสนาม
3. วิธีการและการคัดเลือกเครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา
4. วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล
5. การตรวจสอบข้อมูล
6. วิธีการวิเคราะห์ข้อมูล

การศึกษาข้อมูลจากเอกสาร และบุคคล

1. การศึกษาข้อมูลจากเอกสาร แบ่งออกเป็น 2 ส่วน

1.1 รวบรวมข้อมูลเบื้องต้นจากเอกสารทางราชการ และวิชาการ ข้อมูลเอกสารทางราชการเป็นข้อมูลเฉพาะของพื้นที่ชุมชนบ้านแก่งหลวง ตำบลแม่ปาน อำเภอลอง จังหวัดแพร่ ได้แก่ ข้อมูลความจำเป็นพื้นฐาน (จปฐ.) และข้อมูลพื้นฐานระดับหมู่บ้าน (กชช.2ค) ข้อมูลในส่วนนี้ประกอบด้วยข้อมูลจำนวนครัวเรือน จำนวนประชากร ข้อมูลช่วงอายุ สภาพภูมิประเทศ อาณาเขต แหล่งน้ำ การใช้ประโยชน์ที่ดิน และทรัพยากรธรรมชาติ การบริการชุมชนการบริการสาธารณสุข พื้นฐานเศรษฐกิจ ความรู้และการศึกษา ส่วนข้อมูลทางวิชาการ เป็นการรวบรวมข้อมูลเอกสารทางวิชาการ อาทิเช่น หลักการ แนวคิด ทฤษฎี ที่เกี่ยวข้องกับผลกระทบทางสังคม จากการก่อสร้างเรื่องเขื่อน ผาย โรงไฟฟ้า เรื่องแนวทางการประเมินผลกระทบทางสิ่งแวดล้อม กับการประเมินผลกระทบทางสังคม เรื่อง การเปลี่ยนแปลงทางสังคม และวัฒนธรรมของชุมชน เรื่องสภาพปัญหาการพัฒนาชนบท ที่นักคิด นักพัฒนา ทั้งภาครัฐ และเอกชนจัดทำเป็นเอกสาร เพื่อนำแนวคิดทฤษฎีมาเป็นกรอบความคิดในการศึกษา

- 1.2 แหล่งข้อมูลเอกสารมีดังนี้

- ข้อมูลเอกสารราชการจากหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ศึกษา เช่น พัฒนาการ เกษตร ครู สาธารณสุข และองค์การบริหารส่วนตำบล
- ข้อมูลเอกสารวิชาการจากสถาบันการศึกษา สำนักหอสมุด มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
- งานวิจัยผลกระทบทางสังคมและสิ่งแวดล้อมจากสถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

2. การศึกษาข้อมูลจากบุคคลในเบื้องต้นได้สนทนา พุดคุย และแนะนำตัวผู้วิจัยกับผู้นำชุมชน ตลอดจนแจ้งให้ทราบถึงวัตถุประสงค์ ประเด็นและขอบเขตการศึกษา ข้อมูลสนทนาเป็นข้อมูลศึกษาถึงผลโดยตรงต่อชีวิตคนในชุมชนและสังคมนั้น ๆ อาทิเช่น การตั้งถิ่นฐาน ความสัมพันธ์ของคนกับสิ่งแวดล้อมในชุมชน ความเจริญเติบโตของชุมชน รายได้ อาชีพ การศึกษา ทรัพย์สิน และวัฒนธรรมชุมชน ข้อมูลที่ได้รับ ทำให้เข้าใจถึงบริบทของชุมชน การดำรงชีวิตของชุมชน และความสัมพันธ์ทางสังคมของชุมชนแก่หลวง ซึ่งเป็นสภาพก่อนการเปลี่ยนแปลงตลอดจน การกำหนดผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informants) รวมทั้งให้ผู้นำชุมชนแนะนำตัวผู้วิจัยต่อไป ข้อมูลสำรวจเบื้องต้นได้นำมาวิเคราะห์ เพื่อกำหนดแผนการดำเนินการและวิธีการศึกษาชุมชนอย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้ก่อนการเก็บข้อมูลได้ปรึกษาอาจารย์ที่ปรึกษางานวิจัย เพื่อแลกเปลี่ยนตลอดจน ปรับวิธีการศึกษาให้สอดคล้อง และเหมาะสมกับข้อมูลเกี่ยวกับชุมชนเป้าหมาย กลุ่มเป้าหมายที่กำหนดแบ่งเป็น 2 กลุ่มดังนี้

2.1 กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักในเขตพื้นที่โครงการที่อาศัยอยู่บ้านแก่งหลวง โดยรวมถึงผู้นำชุมชนอย่างเป็นทางการ และไม่เป็นทางการทั้งอดีต และปัจจุบัน ใน 5 ละแวกบ้านจำนวน 128 ครัวเรือน ประชากรทั้งหมด 573 คน (ข้อมูล จปฐ. ปี 2543) ได้ศึกษาจำนวน 20 ครัวเรือน ต่อหนึ่งละแวกบ้าน ครอบคลุม 5 ละแวกบ้าน จำนวน 83 คน ดังนี้

1. ผู้ใหญ่บ้าน
2. ประธาน และคณะกรรมการหมู่บ้าน
3. ประธาน และคณะกรรมการโรงเรียน
4. ประธาน และคณะกรรมการวัด
5. เจ้าอาวาสวัด และอาจารย์วัด
6. ประธานกลุ่ม และคณะกรรมการกลุ่มแม่บ้าน
7. ประธานกลุ่ม และคณะกรรมการกลุ่มอาสาสมัครชุมชน (อสม.)
8. ประธานกลุ่ม และคณะกรรมการกลุ่มออมทรัพย์
9. ประธานกลุ่ม และคณะกรรมการกลุ่มผู้สูงอายุ
10. ผู้ทรงคุณวุฒิ หรือปราชญ์ชาวบ้าน
11. ประธานกลุ่มเยาวชน
12. ประชากรที่ได้รับผลกระทบโดยตรง และผลกระทบร่วมใน 5 ละแวกบ้าน

2.2 กลุ่มข้าราชการที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่โครงการ ซึ่งมีจำนวนน้อย และความชำนาญแตกต่างกัน เช่น ข้าราชการเกษตรตำบล สาธารณสุข พัฒนาการตำบล ครู องค์กรบริหารส่วนตำบลได้ศึกษา จำนวน 10 คน

การศึกษาและสำรวจข้อมูลเบื้องต้นในพื้นที่ศึกษา

การกำหนดหัวข้อการศึกษา การเปลี่ยนแปลงทางสังคม และสิ่งแวดล้อมจากโครงการถนนชนบท ได้กำหนดขอบเขตพื้นที่ชุมชนบ้านแก่งหลวง อำเภอคลอง จังหวัดแพร่ เนื่องจาก

บ้านแก่งหลวงเป็นหมู่บ้านที่ตั้งอยู่ริมแม่น้ำยม ตำบลแม่ปาน อำเภอคลอง จังหวัดแพร่ ภายในหมู่บ้านแก่งหลวงมีสถานที่ท่องเที่ยวธรรมชาติ 2 แห่งคือ แก่งหลวงและถ้ำเอราวัณ เหตุที่ได้ชื่อว่า แก่งหลวง ก็เพราะที่แห่งนี้เป็นบริเวณที่มีแม่น้ำยมไหลมารวมตัวกันจนเป็นแอ่งขนาดใหญ่และลึกมาก มีน้ำตลอดปี กลางแม่น้ำจะมีโขดหินเป็นลักษณะแก่งสวยงามมาก แต่เดิมการเดินทางเข้าหมู่บ้านลำบากมากเพราะเป็นถนนดินลูกรังคับแคบ และยังคงนั่งเรือข้ามฝากเพื่อเที่ยวถ้ำเอราวัณซึ่งเป็นถ้ำหินงอกหินย้อยที่สวยงาม วิธีที่จะเดินทางเข้าหมู่บ้านก็มีทางรถไฟ แต่เป็นสถานีเล็ก รถไฟไม่ค่อยจอด ถ้าจะนั่งเรือก็ต้องใช้เวลานาน ทำเรือก็ไม่ดี ทางที่ดีที่สุดก็คือ นั่งรถยนต์เข้าไป บริเวณแก่งหลวงนี้ แต่เดิมมีป่าไม้อุดมสมบูรณ์เหมือนป่าดงดิบ มีความเป็นธรรมชาติที่สวยงาม วิถีชีวิตของชุมชนดั้งเดิมเรียบง่ายไม่มีวัฒนธรรมจากภายนอกไปปะปนด้วยความอุดมสมบูรณ์ของป่า ชาวบ้านจึงมีรายได้จากการหาของป่าโดยบรรทุกรถไฟไปขายที่อำเภอเด่นชัย และนอกจากนี้ยังมีรายได้จากการท่องเที่ยวเป็นค่าจ้างนั่งเรือพาข้ามฝากไปเที่ยวถ้ำเอราวัณ แต่เมื่อรัฐมีนโยบายการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน โดยเฉพาะการก่อสร้างและปรับปรุงการคมนาคมในหมู่บ้าน เพื่อหวังพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นของชุมชนในระยะยาว ในขณะที่เดียวกันก็เป็นสาเหตุที่ทำให้มีการบุกรุกพื้นที่ และใช้ทรัพยากรธรรมชาติได้กว้างขวางยิ่งขึ้น เป็นเพราะการพัฒนาที่มุ่งแต่พัฒนาวัตถุเลยความสำคัญของวัฒนธรรมชุมชนทำให้เกิดปัญหาความเสื่อมโทรมทางสังคม และสิ่งแวดล้อม

วิธีการและการคัดเลือกเครื่องมือในการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ และได้ใช้เทคนิควิธีการหลาย ๆ อย่างเพื่อให้ได้ข้อมูลผลการศึกษาที่เป็นจริง และสมบูรณ์ตามวัตถุประสงค์ที่กำหนด การเก็บข้อมูลใช้วิธีผสมผสานหลายวิธี เช่นการสัมภาษณ์ ชักถาม สอบถาม การสังเกต และการสร้างความสัมพันธ์กับผู้ให้ข้อมูล ทั้งนี้เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ถูกต้อง ครอบคลุมและตอบคำถามตามวัตถุประสงค์ที่ศึกษา ซึ่งมีวิธีการดังนี้

1. การสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ (Informal Interview) ผู้วิจัยได้ใช้คำถามในการสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง ทำการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลักซึ่งไม่คุ้นเคยกับการสัมภาษณ์อย่างเป็นทางการ เป็นลักษณะคำถามปลายเปิดไม่กำหนดคำตอบตายตัว เพื่อให้ผู้ตอบมีอิสระในการตอบหัวข้อที่ศึกษาได้กำหนดไว้อย่างกว้าง ๆ ล่วงหน้าและสามารถเปลี่ยนแปลงปรับปรุงคำถามได้ตลอดเวลา ทั้งหลังจากที่ใช้สัมภาษณ์ไปแล้วหรือในขณะที่ทำการสัมภาษณ์ เนื่องจากการเก็บข้อมูลที่ไม่ใช่

แบบสอบถาม ดังนั้นผู้ศึกษาต้องทำความเข้าใจกับคำถามที่ตั้งไว้ก่อนเสมอ การสัมภาษณ์ที่ใช้เป็นลักษณะการพูดคุยในบรรยากาศง่าย ๆ เป็นกันเอง เพื่อให้เกิดความสบายใจต่อผู้ให้ข้อมูลและได้ข้อมูลในระดับลึก ตรงตามประเด็นที่ต้องการทราบ

ในบางครั้งการสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้างแน่นอนก็ถูกนำมาใช้ร่วมกับการสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้างในลักษณะคำตอบที่ได้รับจากผู้ให้ข้อมูลไม่ชัดเจน คลุมเครือจากประเด็นที่ต้องการศึกษาก็ต้องตั้งคำถามเพิ่มเติมจากคำตอบที่ได้รับ ซึ่งเป็นคำถามที่เกิดขึ้นมาในขณะนั้น

2. การสัมภาษณ์แบบเป็นทางการ (Formal Interview) ซึ่งผู้วิจัยได้ใช้คำถามในการสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง และแบบไม่มีโครงสร้างแน่นอนผสมผสานกันไป ทำการสัมภาษณ์กลุ่มข้าราชการที่มีความเกี่ยวข้องกับพื้นที่โครงการ ซึ่งมีจำนวนน้อย และความชำนาญแตกต่างกัน เช่น ข้าราชการเกษตรตำบล สาธารณสุข พัฒนาการตำบล ครู องค์กรบริหารส่วนตำบลที่เกี่ยวข้อง

3. การสังเกต (Observation) ผู้วิจัยได้ใช้เทคนิคการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-Participant Observation) เป็นการสังเกตสภาพแวดล้อมของชุมชน ที่บางอย่างไม่สามารถตั้งเป็นคำถามได้ อาทิเช่น วิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนในชุมชน ลักษณะความสัมพันธ์ของคนในชุมชน ในด้านพิธีกรรม และกิจกรรมอื่น ๆ เป็นต้น นอกจากนี้ปรากฏการณ์ที่ได้จากการสังเกตบางอย่างก็นำมาใช้เป็นประเด็นไปสู่การสัมภาษณ์

4. เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาและใช้ในการเก็บข้อมูล คือ แบบบันทึกข้อมูลสนาม โดยได้เตรียมแบบบันทึกไว้ล่วงหน้า และทำการบันทึกขณะสัมภาษณ์ ผู้ศึกษาทำการบันทึก และวิเคราะห์ข้อมูลสนามทุกครั้งหลังจากการเก็บข้อมูลในแต่ละวัน หรือแต่ละครั้ง

การสัมภาษณ์ผู้ศึกษาได้ตั้งประเด็นหัวข้อคำถามในการสัมภาษณ์ หลังจากกลับจากการสังเกตเหตุการณ์ในแต่ละวัน ซึ่งเป็นการจัดทำไว้ล่วงหน้าและนำมาใช้สัมภาษณ์ในวันถัดไป การเก็บข้อมูลได้เก็บตามประเด็นหัวข้อคำถามในการสัมภาษณ์ ทำให้ได้ข้อมูลตามกรอบที่ต้องการศึกษา การสัมภาษณ์กลุ่มข้าราชการที่มีความเกี่ยวข้องกับพื้นที่โครงการเป็นการสัมภาษณ์แบบมีเจตนาหมาย ส่วนการสัมภาษณ์กลุ่มประชากรในเขตพื้นที่โครงการซึ่งรวมถึงผู้นำชุมชนอย่างเป็นทางการ และไม่เป็นทางการ ทั้งอดีตและปัจจุบัน เป็นการสัมภาษณ์แบบไม่ได้เจตนาหมายทั้งนี้ขึ้นอยู่กับเวลาว่างของผู้ให้ข้อมูล ทำให้ผู้ศึกษาได้มองเห็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในชุมชนในแง่มุมที่แตกต่างกันไป

วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

นอกจากการที่ผู้ศึกษาได้เตรียมหัวข้อคำถามในการสัมภาษณ์ หรือแบบบันทึกข้อมูลสนาม ก่อนดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลตามที่ได้กล่าวมาแล้ว ผู้ศึกษามีผู้ช่วยเก็บข้อมูล ซึ่งเป็นบัณฑิตอาสาประจำหมู่บ้าน และมีประสบการณ์ในงานชุมชนมาก่อน จึงทำให้ทราบ และเข้าใจในประเด็นหัวข้อคำถามในการสัมภาษณ์ ตลอดจนวัตถุประสงค์ของการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ลักษณะการช่วยเก็บข้อมูลผู้ศึกษาได้กำหนดให้ช่วยเก็บข้อมูลเสริมจากข้อมูลหลักที่ผู้ศึกษาได้ดำเนินการสัมภาษณ์ด้วยตนเอง การดำเนินการของผู้ช่วยเก็บข้อมูลได้ดำเนินการเก็บข้อมูลในช่วงเช้าก่อนที่ผู้ให้ข้อมูลออกไปทำงานและช่วงเย็นหลังเลิกงาน ส่วนในตอนสายและบ่ายผู้ศึกษาทำการสัมภาษณ์ด้วยตนเอง เพราะต้องใช้เวลา และเทคนิคหลาย ๆ อย่างผสมผสานกันไป ส่วนการสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่ส่วนงานที่เกี่ยวข้อง ผู้ศึกษาเป็นผู้ดำเนินการสัมภาษณ์ด้วยตนเอง โดยอาศัยความคุ้นเคยและสนิทสนมกัน ส่วนข้อมูลเพิ่มเติมก็สามารถใช้โทรศัพท์ประสานติดต่อได้ ในการศึกษาครั้งนี้ผู้ศึกษามีขั้นตอนการทำงานดังนี้

ขั้นตอนแรก ในช่วงปลายเดือนมิถุนายน 2543 เป็นการสำรวจสังเกต และเข้าพบผู้นำชุมชน ดังนี้

ผู้ศึกษาได้เข้าไปในชุมชน และสังเกตเชิงสำรวจสภาพแวดล้อมทั่วไปของชุมชน ตลอดจนวิถีชีวิตด้านสังคมทั้ง 3 ลักษณะตามกรอบที่ศึกษา การบันทึกข้อมูลได้ทำการบันทึกทั้งขณะที่กำลังสังเกตหรือทันทีหลังจากการสังเกต วันถัดไปได้เข้าพบผู้ใหญ่บ้านและกล่าวแนะนำตัว เพื่อให้ผู้ใหญ่บ้านเกิดความไว้วางใจและเชื่อถือมากขึ้น ต่อจากนั้นผู้ศึกษาได้สร้างความสัมพันธ์ โดยพูดคุยถึงเรื่องทั่ว ๆ ไปของชุมชนทำให้ได้รู้ถึงข้อมูลที่เป็นลักษณะภาพรวมกว้าง ๆ นอกจากนี้ยังสามารถสืบค้นหาผู้ให้ข้อมูลหลักคนต่อ ๆ ได้อีก หลังจากนั้นผู้ศึกษาได้นำข้อมูลจากการสำรวจ สังเกต และข้อมูลกว้าง ๆ ของชุมชน รวมทั้งเอกสารทางราชการที่เกี่ยวข้องมาทำการวิเคราะห์ร่วมกัน ทั้งนี้เพื่อจัดลำดับความต่อเนื่องของข้อมูล ตลอดจนการตั้งประเด็นหัวข้อคำถามในการสัมภาษณ์ไว้ล่วงหน้า

ขั้นตอนที่ 2 ในช่วงต้นเดือนกรกฎาคม-ต้นเดือนสิงหาคม 2543 เป็นการสนทนาสอบถาม และสัมภาษณ์กับกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก เช่น ผู้นำชุมชน กลุ่มผู้นำชุมชน และกลุ่มประชากรในพื้นที่ศึกษา ลักษณะคำถามในการสัมภาษณ์เป็นแบบกึ่งโครงสร้าง และแบบไม่มีโครงสร้างแน่นอน ดังนี้

ก่อนที่ผู้ศึกษาเข้าไปในชุมชนได้มีการนัดหมายกับผู้ใหญ่บ้านไว้ล่วงหน้า และขอให้ผู้ใหญ่บ้านช่วยประชาสัมพันธ์ให้ชาวบ้านทราบเกี่ยวกับการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ เมื่อถึงวันนัดหมายผู้ศึกษาก็เริ่มสอบถาม และสัมภาษณ์แบบเจาะลึกในรายละเอียดตามประเด็นที่ศึกษา ซึ่งก็ได้รับความร่วมมือด้วยดีในการให้ข้อมูลจากผู้ใหญ่บ้านตลอดจนความช่วยเหลือในรายชื่อของกลุ่มผู้นำชุมชน รวมทั้ง

แนะนำเวลาว่างของผู้ให้ข้อมูล ส่วนแผนผังพอสังเขปของหมู่บ้านได้รับการแนะนำให้ไปติดต่อขอรับที่สถานีอนามัยหมู่บ้าน ทั้งนี้เพื่อต้องการสืบค้นหาบ้านของกลุ่มผู้นำ หลังจากนั้นผู้ศึกษาก็ได้เข้าพบกลุ่มผู้นำในแต่ละเวกบ้านเพื่อแนะนำสถานะภาพตัวเอง และบอกวัตถุประสงค์ของการศึกษาในครั้งนี้ การดำเนินการสัมภาษณ์ก็ได้รับความร่วมมือด้วยดีเช่นกัน

ส่วนการเก็บข้อมูลกลุ่มประชากรทั่วไป ผู้ศึกษาได้นำเทคนิคการวิเคราะห์ชุมชนอย่างมีส่วนร่วม (PRA) มาใช้ประกอบการเก็บรวบรวมข้อมูล ขั้นตอน PRA นั้นได้ให้กลุ่มผู้นำชุมชนในแต่ละเวกบ้านช่วยประชาสัมพันธ์ชาวบ้านในละเวกบ้านของตนเองให้ทราบเกี่ยวกับวัตถุประสงค์ของการศึกษาครั้งนี้ตลอดจนการให้ความช่วยเหลือในการให้ข้อมูล ต่อจากนั้นก็ให้ชาวบ้านร่วมกันจัดกลุ่มประมาณ 10-15 คน จากตัวแทนแต่ละครัวเรือน พร้อมทั้งกำหนดวันนัดหมายเพื่อทำการสัมภาษณ์ต่อไป การสัมภาษณ์ได้ดำเนินการจนครบ 5 ละเวกบ้าน โดยได้รับความร่วมมือเป็นอย่างดี

ขั้นตอนที่ 3 ในช่วงต้นเดือน – กลางเดือนสิงหาคม 2543 เป็นการสนทนาและสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่ส่วนงานที่เกี่ยวข้องดังนี้

การสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่ส่วนงานที่เกี่ยวข้องในพื้นที่โครงการนั้น จำเป็นต้องมีการนัดหมายล่วงหน้า ทั้งนี้เพราะกลุ่มเจ้าหน้าที่ดังกล่าวมีเวลาน้อย และต้องออกนอกพื้นที่ ในส่วนของการสนทนา การสัมภาษณ์เป็นทั้งแบบกึ่งโครงสร้าง และแบบไม่มีโครงสร้างแน่นอน ประเด็นหัวข้อคำถามในการสัมภาษณ์เน้นไปในลักษณะให้แสดงความคิดเห็นถึงภาพรวมของการพัฒนาหมู่บ้าน โดยเฉพาะการพัฒนาเส้นทางเข้าหมู่บ้าน ผลเสียและผลประโยชน์จากโครงการทั้ง 4 ด้าน ตามกรอบที่ศึกษาตลอดจนการคาดการณ์แนวโน้มการใช้โครงการในอนาคต พร้อมทั้งเสนอแนวทางแก้ไขสำหรับด้านชุมชน ผู้ศึกษาได้ใช้เวลาช่วงนี้เดินทางเข้าออกชุมชนเป็นระยะ ๆ เพื่อทำการเก็บรวบรวมข้อมูลเพิ่มเติม จากประเด็นต่าง ๆ ที่ได้เก็บข้อมูลมาแล้วใน 2 ขั้นตอนที่ผ่านมา

ในขั้นตอนสุดท้ายนี้ ผู้ศึกษาได้พยายามนำข้อมูลที่รวบรวมมาได้ทำการวิเคราะห์ขยายผลในภาพรวมของ 3 ขั้นตอน ตามกรอบที่ศึกษาและทำการปรึกษากับอาจารย์ที่ปรึกษางานวิจัยอยู่เสมอเพื่อรับคำแนะนำให้ได้มาซึ่งข้อมูลครบถ้วนตามวัตถุประสงค์ของการศึกษา

การตรวจสอบข้อมูล

ผู้ศึกษาได้ตระหนักถึงประเด็นของการศึกษาเป็นสำคัญ นั่นคือ ข้อมูลที่ได้รวบรวมมานั้นมีความครบถ้วน ครอบคลุมตามวัตถุประสงค์ของการศึกษาเพียงใด และสามารถตอบปัญหาของการศึกษาได้ชัดเจนครอบคลุมแล้วหรือยัง ตลอดจนสอดคล้องกับกรอบความคิดในการศึกษาที่กำหนดหรือไม่เพียงใด นอกจากนี้ยังได้ทำการตรวจสอบข้อมูลทุกครั้งที่ทำการศึกษาข้อมูลในชุมชน และได้

มีการรวบรวมข้อมูลอย่างเป็นระบบ เพื่อสะดวกต่อการวิเคราะห์ ตลอดจนกลับเข้าไปศึกษาชุมชนเป็นระยะ เพื่อเก็บข้อมูลเพิ่มเติมให้ครอบคลุมสมบูรณ์ที่สุด ถูกต้องตามประเด็นและตอบปัญหาตามวัตถุประสงค์ของการศึกษา รวมทั้งเป็นการตรวจสอบข้อมูลที่รวบรวมมาได้ทั้งหมด

การตรวจสอบข้อมูล ผู้ศึกษาได้ใช้วิธีการตรวจสอบแบบสามเส้า (Methodological Triangulation) ซึ่งเป็นการตรวจสอบข้อมูลที่ได้รวบรวมจากแหล่งต่าง ๆ เช่น ข้อมูลจากการสอบถามหรือสัมภาษณ์ ได้ทำการตรวจสอบร่วมกับข้อมูลจากการสังเกตอย่างไม่เป็นทางการ และข้อมูลจากเอกสารต่าง ๆ ซึ่งการตรวจสอบด้วยวิธีการนี้ ต้องตรวจสอบกับข้อมูลประเด็นเดียวกัน หรือประเด็นที่เกี่ยวข้องกัน

ข้อมูลที่ได้รับการตรวจสอบด้วยวิธีการดังกล่าว ผู้ศึกษาถือว่าข้อมูลนั้นเชื่อถือได้ และสามารถนำมาวิเคราะห์ เพื่อตอบปัญหาตามวัตถุประสงค์ของการศึกษาต่อไป

การวิเคราะห์ข้อมูล

การศึกษาเชิงคุณภาพไม่ใช่เป็นเพียงการบรรยาย หรือพรรณนาความเพียงอย่างเดียว และไม่ใช่เป็นเพียงการบอกเล่า เพื่อให้ได้รายละเอียดเท่านั้น การศึกษาเชิงคุณภาพเป็นการพรรณนาที่มีการวิเคราะห์ควบคู่ไปด้วย ข้อมูลที่นำมาวิเคราะห์ในขั้นตอนนี้ เป็นข้อมูลที่เก็บรวบรวมมาจากการสำรวจ สังเกต สัมภาษณ์ หลังจากนั้นได้นำข้อมูลดังกล่าวมาจัดเป็นระบบ และหาความหมาย ตลอดจนแยกแยะองค์ประกอบ เพื่อเชื่อมโยงหาความสัมพันธ์ของข้อมูล ข้อมูลวิเคราะห์ที่ได้ในส่วนนี้แสดงให้เห็นถึงขบวนการ และองค์ประกอบ ตลอดจนปัจจัยของการเปลี่ยนแปลงจากโครงการถนนชนบท นอกจากนี้ยังสื่อให้ทราบถึงความหมาย ความสัมพันธ์ของปรากฏการณ์ ซึ่งอยู่ภายใต้บริบทของสังคมชนบทและสิ่งแวดล้อมที่ศึกษา ส่วนข้อมูลอื่น ๆ ภายใต้กรอบของวัตถุประสงค์ที่ศึกษา ซึ่งมีลักษณะเป็นภาพรวมหรือองค์ประกอบของปรากฏการณ์ ตลอดจนมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องซึ่งกันและกันในระดับลึก ได้ถูกนำมาวิเคราะห์ด้วยเช่นกัน หลังจากนั้นได้นำข้อมูลทั้งหมดมาทำการวิเคราะห์ร่วมกัน ในแต่ละครั้งของการวิเคราะห์ ได้อาศัยข้อมูลความสัมพันธ์ของปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจริงนำมาช่วยอธิบายให้เห็นกระบวนการเปลี่ยนแปลง ซึ่งใช้วิธีการวิเคราะห์ข้อมูลในประเด็น การเปลี่ยนแปลงทางสังคม และสิ่งแวดล้อมจากโครงการถนนชนบท

การเปลี่ยนแปลงทางสังคมได้ทำการศึกษาทั้ง 3 ลักษณะ คือ สังคม วัฒนธรรม และเศรษฐกิจ ส่วนการเปลี่ยนแปลงทางสิ่งแวดล้อมได้ทำการศึกษาทั้ง 2 ลักษณะ คือ กายภาพ และชีวภาพ โดยได้ทำการวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงทางสังคม และสิ่งแวดล้อม ทั้งก่อนและหลังการสร้างถนนในส่วนที่สัมพันธ์เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงโดยตรง ตามขอบเขตที่ศึกษา

การวิเคราะห์ข้อมูลนั้น ผู้ศึกษาได้ทำร่วมกับกระบวนการเก็บข้อมูล และตรวจสอบข้อมูล ในลักษณะวิเคราะห์ร่วมกันเป็นกระบวนการที่กระทำซ้ำกลับไปกลับมา ทั้งนี้เพื่อเป็นการตรวจสอบ ความถูกต้องของข้อมูลตามประเด็นที่ศึกษา

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Chiang Mai University